

Zilka Spahić Šiljak, Jasna Kovačević i Anita Dremel (2025)

Echoes of Change: Advancing Gender Equality in Higher Education in the Balkans

Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu i TPO fondacija

Knjiga *Echoes of Change: Advancing Gender Equality in Higher Education in the Balkans* autorica Zilke Spahić Šiljak, Jasne Kovačević i Anite Dremel kruna je višegodišnjeg nastojanja direktorice TPO fondacije, profesorice Zilke Spahić Šiljak i njenih kolegica da rodne studije, kao iznimno važna i teorijski uokvirena interdisciplinarna znanost, zauzmu svoje mjesto u akademskim kurikulumima univerziteta u našoj regiji. Do prije nekoliko godina rodne studije, bez obzira što su u razvijenim društvima liberalnog svjetonazora, izgradile poziciju relevantne znanosti našeg doba koja metodološki,

gnoseološki i epistemološki traga za slobodom i pravdom bez ideoloških redukcija, na Balkanu nisu prihvaćane bez zazora i otpora patrijarhalnih, militantno-parohijalnih struktura uz koje se veže sirova moć negativnog uticaja na procese feminističke emancipacije kao prethodnog uvjeta za opću emancipaciju ljudskog roda.

Uprkos snažnim otporima, zahvaljujući prije svega hrabrim i mudrim ženskim glasovima, pitanje roda postajalo je sve više legitimno društveno i akademsko pitanje čijem je prodoru u društvenu zbilju značajan doprinos dao upravo Univerzitet u Sarajevu sa pokretanjem magistarskih i doktorskih studija roda u okviru Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije „Zdravko Grebo“, u periodu između 2006. i 2013. godine. To je, uz druge institucionalne doprinose iz regije, te individualni i zajednički rad profesorica, istraživačica i aktivistica iz Zagreba, Beograda, Novog Sada, Podgorice... otvorilo akademske mogućnosti za ozbiljna istraživanja roda kao nove konstruktivističke znanosti u džungli balkanskog patrijarhata shvaćenog kao podrazumijevajuća civilizacijska vertikala.

Ako je patrijarhat sa svojim tradicionalnim obredima i gestama kojima dominira nasilje kao oblik porodičnog i društvenog života uspostavio punu kontrolu nad reprodukcijom društvene moći a koja se sve do danas prostire svijetom zatvorenih, autoritarnih, totalitarnih i poludemokratskih društava

kao zahtjev za permanentnu i konačnu drugost ženskog subjekta, onda je akademska, društvena, kulturna i aktivistička pojava rodnih studija, veličanstveni izazov nasilju, tačnije muškom nasilju kao apsolutnoj tangenti čovječanstva. Ipak, u Evropi je, isključujući ratove, došlo do smanjenja nasilja ili *procesa civiliziranja*, koji je morao dovesti do *civiliziranja običaja* i epizoda nenasilja iz kojih se posredno iznjedrila i rodna deskripcija i analiza historije. Budući da je nasilje najintenzivniji pojam ljudske historije, onda je i njegovo radikalno zahvaćanje moguće i bit će moguće samo i samo metodologijom rodnih i mirovnih studija kao komplementarnih, budući da su to discipline koje ne računaju samo na neutralnu potvrdu empirije, već zahtijevaju i vrijednosni odgovor u konstruktivističkoj maniri, koja podatke i teoriju transformira u vrijednosni zahtjev za slobodu i pravdu. Zato je Galtungova interpretacija nasilja (direktno, strukturno, kulturno) iz ugla mirovnih studija izuzetan instrument kojim su se i posredno i neposredno služile i autorice ovog značajnog rukopisa čija se znanstvena, akademska i društvena vrijednost ne može precijeniti, čak i unutar najkonzervativnijih debata a koje, eventualno, mogu uslijediti, na fonu zahtjeva upravljačkih alijansi nove desničarske konzervativne revolucije za proglašavanje rodne ravnopravnosti epifenomenom historije i rodnom ideologijom čiji je rok trajanja istekao

zajedno sa inkluzivnim, pluralnim liberalizmom.

Zilka Spahić Šiljak, ta neumorna teologinja i feministica, zajedno sa kolegicama Kovačević i Dumel upustila se u drugo istraživanje rodno zasnovanog nasilja. Prvo su Spahić Šiljak i TPO fondacija 2021. godine proveli temeljno istraživanje rodno zasnovanog nasilja („GBV“) na univerzitetima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori. Drugo istraživanje, po kojemu je ova knjiga dobila naziv, impresivan je akademski poduhvat, komprehenzivno istraživanje o rodno zasnovanom nasilju koje u komparativnoj perspektivi, upoređujući stanje GBV u prvom istraživanju sa rezultatima recentnog (drugog) istraživanja, nudi obilje kvalitativnih i kvantitavnih dokaza koji bacaju dodatno svjetlo na neistražene, mrtve uglove rodno zasnovanog nasilja na univerzitetima u našoj regiji.

GBV delikatno je i složeno pitanje rodnih studija i jedno od najvažnijih pitanja našeg posrnulog svijeta u kojemu je nasilje nad ženama kao primarni oblik rodno zasnovanog nasilja, poprimilo zastrašujuće oblike i organizirano institucionalno sljepilo hiperpatrijarhalnih političkih i sudskih sistema otpornih na sistemsko kažnjavanje femicida, feminocida i drugih oblika direktnog i strukturnog nasilja u čijim pozadinama kao legitimator tih nasilja stoji nesaznatljivo kulturno nasilje. Ono se i po rezultatima ovog istraživanja,

(poglavlje *Društveno-kulturni aspekti rodno zasnovanog nasilja*) pojavljuje kao *sociokulturna norma koja promovira mušku dominaciju i žensku potčinjenost*, kao duhovni instrument iz pozadine, kao ono nasilje koje čini da se direktno i strukturno nasilje tretiraju i vide prihvatljivim. Pa kada svećenik u dogmatskoj ekstazi kaže da je muškarac prvost a žena drugost onda mnogi vjernici kojima je duhovni autoritet sve, naprosto vjeruju u taj kulturni kod koji u konačnici vodi nasilju nad ženama, primjera radi. Kulturni obrasci generirani iz negativnih, nasilnih vrela tradicionalnog nasljeđa, ma koliko se pravdali kulturom i tradicijom samo su olakšavajući mehanizmi militantnom patrijarhatu da vrši nasilje, bilo direktno (nad pojedincem ili grupom) bilo strukturno institucionalizirano nasilje države nad „ljudskim naplavinama koje se ne uklapaju“.

Kroz 15 poglavlja knjiga demonstrira visok nivo pojmovne i sadržajne artikulacije. Jezik u potpunosti korespondira sa reguliranim diskursom rodni studija kao interdisciplinarni znanosti. Od uvoda u kojemu je objašnjena vrlo zahtjevna metodološka aparatura pa do zaključnih spoznaja, autorice drže cijeli tekst na okupu što je rezultiralo uzročno-posljedičnom interpretacijom kao znanstvenom interpretacijom, *par excellence*. Knjiga, iako obrađuje mnogobrojne aspekte rodno zasnovanog nasilja, po vrlo dobro struktuiranim poglavljima (*Seksistički*

humor i šale, Rodno osjetljiv jezik, Religija i rodno zasnovano nasilje, Rodno uvjetovano nasilje prema marginaliziranim skupinama na univerzitetima, Rod, invaliditet i intersekcionalnost, Femicid, anti-gender pokret i rodno zasnovano nasilje...), uz besprijekornu kvalitativnu i kvantitativnu analizu koje nam omogućuju jasne uvide u odnos studenata i studentica, nastavnika i nastavnica i administrativnog osoblja prema pitanjima koja su sadržaj anketnih upitnika i intervjua, *de facto* nudi na kraju svakog poglavlja i mikrozaključke koji su s jedne strane rezultat sistemskog istraživanja dobijenih odgovora uz različita metodološka ukrštanja, no, s druge strane ti mikrozaključci su i neki oblik preporuke kako raditi na prevladavanju rodno zasnovanog nasilja u različitim sferama akademskog života i rada. Također, pored obrađivanja najtežih oblika rodno zasnovanog nasilja, autorice nisu stale na tome nego su određena poglavlja posvetili, opet na osnovu istraživanja, stvaranju institucionalnih uvjeta za smanjenje rodno zasnovanog nasilja: Šta država kao sistem i univerzitet kao podsistem mogu uraditi da se strategije UNIGEM-a (*University and Gender mainstreaming*) u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja implementiraju? Tako imamo poglavlja koja se faktički pojavljuju kao depo za buduća istraživanja, kao memorija UNIGEM-a a koja nam omogućuje da idemo dalje u istraživanja, naprimjer, poglavlje koje se bavi izazovima intersekcionalnosti. Na tom pozitivnom

i ambicioznom tragu stvaranja uvjeta za promjenu rodne paradigme su poglavlja *Izazovi intersekcionalnosti u analizi rodne ravnopravnosti na univerzitetima: Lekcije naučene iz UNIGEM istraživanja, Institucionalizacija rodne ravnopravnosti na Zapadnom Balkanu: napredak, izazovi i budući pravci, Rodno osviještena nastava u univerzitetkim kurikulumima-postignuća i izazovi...*

Metodološki i sadržajno, riječ je o izvornom naučnom djelu, sa upotrebom referentne i recentne literature iz interdisciplinarne oblasti koja je predmet istraživanja.

Ovaj rukopis temeljni je poduhvat koji propituje, prije svega, rodno zasnovano nasilje, u širokim metodološkim, gnoseološkim i epistemološkim zahvatima, sukladno kriterijima rodni studija kao interdisciplinarne znanosti. Literatura je saobražena zahtjevima istraživanja, aktuelna, inovativna i vrijednosno afirmativna za rodnu ravnopravnost. Rukopis je, u konceptualnom i jezičkom smislu, iznesen pregledno i jasno.

Na kraju ovog prevažnog rukopisa su zaključci i preporuke u kojima su sabrani izuzetno korisni uvidi o rodno zasnovanoj diskriminaciji i načinima uticaja kako bi se ta diskriminacija okončala ne samo prema ženama nego i prema drugim marginaliziranim skupinama kao što su pripadnici LGBTQIA populacije i osobe s invaliditetom u akademskim i profesionalnim okruženjima. U tom

kontekstu autorice nude preporuke koje se tiču: institucionalnih politika i potrebnih reformi, obrazovanja i podizanja svijesti te podrške žrtvama i preživjelima.

Kao ključni panoramski uvid, ističem da je, bez obzira što su univerziteti i države u regiji napravili određene pomake u suzbijanju rodno zasnovanog nasilja i afirmaciji rodne ravnopravnosti, naročito kroz razvoj institucionalnih mehanizama zaštite ugroženih, osnaživanje sudova i tužilaštava za adekvatno sankcioniranje ubica žena i pripadnika vulnerabilnih skupina, moramo biti svjesni da bi većina pozitivnih rezultata (ako ih ima) izostala kao ishod isključivo djelovanja institucionalno slabih balkanskih država čiji patrijarhalni kôd ova pitanja drži u ladici povijesti i oni izađu na svjetlo dana tek angažmanom posvećenica kao što su TPO fondacija i pridruženi projekti kao UNIGEM, naravno i drugi projekti koji pokušavaju uvjeriti naš duboki patrijarhat da rodna ravnopravnost ne postoji i da je rodno zasnovano nasilje neporeciva činjenica naših regionalnih života.

Sumnjam da je pravna norma, juristička regulacija rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja dovoljna. Topos (opće mjesto) koji često možemo čuti u javnom govoru, *da su naši zakoni dobri ali se ne provode*, a ta se ocjena ne odnosi samo na opće zakone nego i na zakone vezane za pitanja roda, potvrđuje da je naš najveći problem u izgradnji rodne ravnopravnosti i rodno pravne države

i društva, samo društvo, odnosno kulturne i tradicijske norme koje iza scene svojom povijesnom statičnošću utiču na pravno stanje tako da se moguće bolje pravno stanje suspendira kulturnim nasiljem kao trajnom kategorijom. Čak i najbolje napisani zakoni o rodno zasnovanom nasilju ne mogu polučiti promjenu ako nismo promijenili kulturne standarde i norme. Za početak, u nižim razredima osnovne škole kurikulumi moraju biti promijenjeni kako bi kod dječaka umetnuti apriorni patrijarhalni kôd bio transformiran u kôd rodne ravnopravnosti. Ovaj prikaz nije mjesto za širu elaboraciju, ali u biti sve se svodi na to. Kao početak odgoja i izgradnje boljeg svijeta sutrašnjice.

Ova knjiga svojim nalazima potvrđuje da je patrijarhat kao neshvaćena opresija ključni uzrok nasilja: u porodici, u društvu te na univerzitetima. Sadržajem je obuhvaćeno toliko bitnih oblasti u kojima caruje rodno zasnovano nasilje i patrijarhalna matrica kao opravdavajući agens tog nasilja a koji se ne primjećuje, budući da se patrijarhat tretira kao stvar u svijetu, kao „dar prirode“ ili „dar Boga“ i šta se tu ima propitivati, diskutirati, analizirati, mijenjati... Rušenje tih, od strane patrijarhata samoproklamiranih aksioma, poduhvat je vrijedan dugotrajne borbe. Ono što na neki način raduje je podizanje svijesti kod studentica i studenata, kao i nastavnica i nastavnika te administrativnog univerzitetskog osoblja da problem rodno zasnovanog nasilja

postoji. Iako pomaci u razumijevanju tog problema uglavnom nisu veliki, to ipak omogućuje da se rodno zasnovana pojmovna arhitektura širi univerzitetskim hodnicima i kabinetima kao razumno i logično uvjerenje. Naprimjer, ako je više žena u našim društvima završilo fakultete od muškaraca, zar to ne bi trebao biti potreban i dovoljan uvjet za transformaciju: da one koje su uvijek u parteru budu gore a oni koji su uvijek gore budu za promjenu dole, kako bi tim transferom uvjeti za rodnu ravnopravnost konačno dostigli nultu tačku.

Predlažem da se ova važna knjiga, izvorno objavljena na engleskom jeziku, objavi i na bosanskom, crnogorskom, hrvatskom i srpskom jeziku-jezicima. Bio bi to značajan doprinos otvaranju uvjeta za smanjenje rodno zasnovanog nasilja. Barem kod onih koji će pročitati ovu knjigu i promijeniti se nabolje. *Razumjeti znači promijeniti se.*

Nerzuk Ćurak¹

*Univerzitet u Sarajevu –
Fakultet političkih nauka*

---

¹ nerzuk.curak@fpn.unsa.ba